

BURGERSCHAP IN DE POSTPOLITIEKE SLIMME STAD

Met het *City of Things*-project wordt Antwerpen 's werelds grootste levende smart city laboratorium. In een gebied waar 200.000 burgers wonen, wordt een nieuwe reeks slimme technologieën geïntroduceerd en getest. Maar reduceert de slimme stad haar burgers niet tot postpolitieke gebruikers van technologie?

De slimme stad komt naar Vlaanderen. Met financiële steun van de Vlaamse regering worden in de Antwerpse stedelijke infrastructuur – denk aan vuilnisbakken, waterleidingen en voertuigen – tienduizenden sensoren geplaatst om allerlei zaken in de gaten te houden, zoals lucht- en waterkwaliteit, mensenmassa's en verkeersstromen. De data wordt (geanonimiseerd) beschikbaar gesteld aan ontwikkelaars die op basis hiervan hun eigen apps kunnen ontwikkelen. Ook gebruikersonderzoek ontbreekt niet met panelfeedback en vormen van co-creatie. De projectomschrijving informeert: "*Bedoeling is om, op termijn, duizenden Antwerpenaren te verbinden met tal van innovatieve toepassingen die de levenskwaliteit in Antwerpen aanzienlijk zullen verhogen – met onder meer een positieve impact op de mobiliteit en het veiligheidsgevoel.*" De burgemeester duidt de voordelen van het project als het maken van de stad tot een "*attractiepool voor digitaal ondernemerschap*". Ook is voor hem het veiligheidsaspect belangrijk: met gezichtsherkenning kunnen slimme camera's de veiligheid bevorderen.

De bijdragen in deze AGORA laten zien dat er zowel praktisch-technische als sociaal-filosofische vragen gesteld kunnen worden over *smart cities*. Zo betoogde Peter Pelzer dat de betekenis van de *smart city* in haar maatschappelijke context samenhangt met welke sociotechnische verbeeldingen worden geschetst. Welk toekomstbeeld wordt ons voorgehouden en voor wie is dat beeld geschikt? Waar blijven, vraagt Pelzer, de '*fictie, spanning en sociale inclusiviteit*' van de stad in het '*smart cities-verhaal*'? De focus op technologische "oplossingen" heeft de neiging om te verhullen dat de technologie maatschappelijke vragen oproept die raken aan de kern van de menselijke ervaring. De bijdrage van Michiel de Lange onderstreept dit punt. Digitale mediatechnologieën "*beïnvloeden hoe wij werken, reizen, wonen, onze vrije tijd besteden en elkaar ontmoeten.*" Dit zijn activiteiten die zo centraal zijn aan het leven dat gesteld kan worden dat ze identiteitsvormend zijn. Het gaat bij de *smart city* dan ook om meer dan technologische innovaties die het leven gemakkelijker (kunnen) maken, de vraag is hoe deze technologieën beïnvloeden wie wij zijn.

De slimme stad als polis

Een belangrijk probleem in het *smart cities* debat is dat dit soort vragen zelden wordt gesteld en dus dat er zelden sprake is van een fundamenteel politiek en publiek debat over *smart city* initiatieven. In het dertigjarig jubileumboek voor het beleidsnetwerk Eurocities betoogden we al dat in een 'digitale realiteit' de moderne opvatting van een publieke sfeer moet worden herdacht. In deze bijdrage gaan we verder en benadrukken we dat een 'slimme stad' maar al te vaak ook een postpolitieke stad is. Deze term verwijst naar een op consensus gebaseerde vorm van debat en bestuur, waarbinnen er weinig plek is voor het in twijfel trekken van de aannames die ten grondslag liggen aan dat debat. In deze postpolitieke conditie raken steden dus hun rol als polis, als plek voor politiek debat, kwijt. Vanuit dit perspectief is er geen gebrek aan inspraak en deelname van burgers – geen stedelijk project of er is wel aandacht voor co-creatie, participatie, consultatie enzovoort – maar de krijtlijnen over hoe vorm te geven aan de stedelijke ruimte zijn al vastgelegd. Stedelijk bestuur wordt zo een technocratische machine die politieke discussies uit de weg gaat door zich te richten op apolitieke, want generiek geformuleerde, doelstellingen zoals het verhogen van de levenskwaliteit, efficiënter beleid en het ondersteunen van ondernemerschap. Hierbij dienen kritische vragen gesteld te worden. Zo is het duidelijk dat het uit de weg gaan van een politiek debat al te vaak leidt tot een bijzonder generieke opvatting van 'de stad' als categorie en object van interventie: steden zijn vooral de achtergrond voor de implementatie van nieuwe 'slimme' technologieën en er is weinig zicht op de specificiteit van steden en de historische geografie van de problemen waarmee ze te maken hebben. De kritische literatuur over slimme stedelijke concepten geeft ook aan dat ondanks de democratische retoriek van *smart city* initiatieven de praktijk er vaak een is van selectieve inclusie met een duidelijk preferentiële behandeling van specifieke actoren. Het zijn de technologisch goed onderlegde hoogopgeleiden als ook jonge digitale ondernemers – of zoals Kees Jansen ze in deze AGORA noemt, "de voorlopers" – waarop de slimme stad gericht is en in veel mindere mate migrantengemeenschappen of inwoners zonder noemenswaardige digitale vaardigheden. Het gevaar is dat *smart city* beleid hiermee de al bestaande stedelijke sociaalruimtelijke ongelijkheden reproduceert of zelfs versterkt.

Stedelijk bestuur loopt het gevaar 'copy-paste' bestuur te worden

Plak- en knipwerk

Stedelijk bestuur loopt tevens het gevaar *copy-paste* bestuur te worden, waarbij politici en beleidsmakers al te enthousiast het *smart city*-label plakken op een brede waaier aan praktijken. Of deze praktijken de juiste zijn om de beoogde stedelijke problemen ook duurzaam aan te pakken krijgt veel minder aandacht. Onderzoekers als Jamie Peck en Nik Theodore zouden dit beschrijven als een uiting van *fast policy*: door de toenemende snelheid waarmee nieuwe beleidsmoden opkomen, zich verspreiden en ook weer verdwijnen, is het voor beleidsmakers en politici lastig om de nieuwe terminologie te absorberen en te relateren aan de lokale, stedelijke context waarin ze werken. Voeg hieraan de snelheid van technologische innovaties toe en het gevolg is dat een historisch gegroeide lokale beleidscultuur- en expertise met beleidsmakers die hun stad door en door kennen misschien al te snel wordt opgeofferd aan het volgen van de laatste trend.

Zo kunnen we aan de vragen 'welk idee van stedelijkheid ligt ten grondslag aan en voor welk probleem biedt de *smart city* een oplossing?' nog een vraag toevoegen: wat betekent het om burger van een slimme stad te zijn? Want ook het concept burgerschap verandert onder invloed van nieuwe technologieën. De klassieke opvatting van burgerschap als de rechten en plichten van het individu in de rechtsstaat is zo flink uitgebreid. Een actuele toepassing van het concept die relevant is voor smart cities kunnen we vinden bij Isin & Ruppert. Zij onderzoeken in hun boek '*Being Digital Citizens*' de invloed van de opkomst van internet op burgerschap. Hun visie hierop is dat de burger niet als statisch en geïsoleerd politiek subject gezien moet worden dat rechten en plichten ontvangt bij zijn of haar geboorte in een rechtsstaat. Burgerschap is juist het resultaat van de dagelijkse handelingen van het subject. Rechten zijn zo historisch gesitueerd en komen voort uit sociale strijd.

In deze situationele benadering geven handelingen van burgers, groot of klein, legaal of subversief, continu vorm aan hun burgerschap. Omdat deze handelingen in toenemende mate gemedieerd en vormgegeven worden door digitale media ontstaan hier nieuwe strijdpunten, nieuwe vormen van politiek handelen, en daarmee nieuwe vormen van burgerschap. Denk bijvoorbeeld aan online petities die binnen de kortste keren een zaak op de politieke agenda kunnen zetten. Een ander voorbeeld is de hertekende relatie tussen publiek en privaat nu veel mensen een deel van hun leven actief publiceren via sociale media. In de woorden van de auteurs: "*Being digital and being citizens are simultaneously the objects and subjects of political struggle.*"

Burgers in the City of Things

Als de burgemeester van Antwerpen het *City of Things* project presenteert als een manier om Antwerpen als stad van en voor ondernemers in de kijker te zetten, dan past dit volledig binnen een *fast policy* logica waarbij stedelijke overheden hun stad vooral als competitieve entiteiten zien. Het is in dat kader wellicht veelzeggend dat het project op de website van Stad Antwerpen verschijnt onder de kop 'Ondernemen in Antwerpen.' Het bijbehorende introductiefilmpje spreekt van "*an internet with endless opportunities for your business.*" Dit voorbeeld geeft weer dat stedelijk bestuur in zulke geval minder gaat over de nuance van lokale historiek en het afwegen van verschillende belangen binnen de stad, maar vooral over "oplossingen" en het competitief positioneren van de stad binnen globale ranglijsten en marketingstrategieën.

Hoe worden burgers in de Antwerpse *City of Things* gezien en wat wordt er van die burgers verwacht? Er wordt weliswaar (volgens het citaat in de inleiding) gesproken over het verbinden van burgers, maar anders dan in technische zin wordt daar (nog) geen invulling aan gegeven. Burgers worden wel betrokken, maar vooral in functie van het ontwikkelen van "*nieuwe bedrijfsmodellen voor innovatieve bedrijven en organisaties.*" Kortom, interpretaties over burgerschap in de *City of Things* anders dan die van de burger als (on)vrijwillig subject en gebruiker van de technologie zijn ver te zoeken. Of het *smart city* beleid dan ook goed aansluit bij de lokale realiteit doet er dan eigenlijk niet meer toe, aangezien het toch vooral om een encensering van de stad gaat die gericht is op het aantrekken van investeringen.

Onze kritieken ten spijt, is een niet te onderschatten positieve eigenschap van het *City of Things*-project dat de verzamelde data niet in de kluisen van een enkele commerciële partij wordt neergelegd, maar beschikbaar is voor ontwikkelaars. Dit geldt ook voor de voorbeelden van Helsinki en Dublin die werden beschreven in het artikel van Luís Carvalho, maar ook daar zijn er gradaties in de mate van het openbaar maken voor het publiek omdat dit op

Bron : Chris Goldberg (Flickr)

Zo zouden actiegroepen bijvoorbeeld de data kunnen gebruiken om verkeersstromen en de bijbehorende vervuiling in hun wijk in kaart te brengen tegen het mobiliteitsbeleid van de overheid in – een zeer actueel onderwerp in Vlaanderen en in Antwerpen in het bijzonder. Op die manier kan de discussie uit de vooropgestelde kaders breken, de al te gemakkelijke implementatie van *fast policy* controleren en kritische vragen stellen over inclusie. Dit scenario toont een manier waarop de *City of Things* nieuwe, daadwerkelijk politieke handelingsmogelijkheden kan verschaffen aan 'slimme' burgers in postpolitieke tijden. Zo wordt de slimme stad opnieuw een polis.

LITERATUURSELECTIE

- De Olde, C. (2016) "Urbanism in a digital reality", *Making cities : visions for an urban future / Eurocities*, Brussels, 90-96.
- Imec. "City of Things: ontdek vandaag de mogelijkheden van de slimme stad van morgen" Geraadpleegd op 8 januari 2017. <https://www.iminds.be/nl/digitaal-onderzoek/go-to-market-testing/city-of-things>
- Isin, E. en E. Ruppert (2015) *Being Digital Citizens*. London: Rowman & Littlefield.
- Peck, J. en N. Theodore (2015) *Fast Policy: Experimental Statecraft at the Thresholds of Neoliberalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Wilson, J. & E. Swyngedouw (2014) *The Post-Political and its Discontents: Spaces of Depoliticisation, Spectres of Radical Politics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Clemens de Olde (clemens.deolde@uantwerpen.be) is redacteur van AGORA. Hij doceert stadssociologie sinds 2010 en promoveert aan het Onderzoekscentrum voor Ongelijkheid, Armoede, Sociale uitsluiting en de Stad (OASes) van de Universiteit Antwerpen.

Bas van Heur (bas.van.heur@vub.be) is docent sociale geografie aan de Vrije Universiteit Brussel (VUB). Hij is tevens coördinator van het Cosmopolis Centre for Urban Research en het Brussels Centre for Urban Studies, beiden aan de VUB.

gespannen voet staat met andere belangen in de stad. Ook al is ze niet in handen van een bedrijf, de gegenereerde data is waardevol voor economische exploitatie en daarbij speelt de zorg hoe de privacy van de burgers te bewaken.

Wat betekent burgerschap in een slimme stad?

Tot nu toe geeft de projectinformatie in Antwerpen geen duidelijkheid over wie zich precies als ontwikkelaar toegang kan verschaffen, maar als we de opvatting van digital burgerschap volgen zoals hierboven kort geschetst, dan komt de implementatie in de buurt van het voorbeeld van Helsinki. De burger kan dan zelf met de door hem gegenereerde data aan de slag. Niet alleen om zijn gebruik van de stad efficiënter te maken en wellicht geld te verdienen aan een zelf geprogrammeerde app, maar ook om zijn stem te laten horen bij het bepalen van het stedelijk beleid.